

تحلیل و ارزیابی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک‌های شهری (مطالعه موردی: پارک کوهسنگی شهر مشهد)

محمود رضا انوری^{۱*} و کورش علی نژاد امامقلی^۲

۱- استادیار گروه جغرافیا برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران (نویسنده مسئول)

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران

چکیده

امروزه فضای سبز شهری علاوه بر اینکه از مهم‌ترین مولفه‌های تشکیل‌دهنده شکل یک شهر محسوب می‌شود، و به عنوان ریه-های تنفسی شهر به شمار رفته و فقدان آن به معنی عدم سلامت جسمی و روانی در شهرها محسوب می‌شود و روز به روز اهمیت فضای سبز ملموس‌تر می‌گردد. لذا پارک‌های شهری به لحاظ کارکردهای زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی موجب ارتقای کیفیت محیط شهری و بهبود سطح رفاه عمومی می‌شوند. امروزه هر اقدام توسعه‌ای در پارک‌های شهری مستلزم انجام تحقیقات هدفمند و ارزیابی‌های مستمر می‌باشد. از این رو هر گونه سیاست‌گذاری جهت توسعه فضای سبز شهری مستلزم انجام امکان‌سنجی و ظرفیت‌سنجی می‌باشد. لذا هدف پژوهش حاضر تحلیل و ارزیابی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد می‌باشد. روش تحقیق پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و بررسی‌های میدانی می‌باشد، که جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل SWOT استفاده شده است. نتایج تحلیل SWOT نشان می‌دهد که عوامل محیط داخلی مجموعاً ۱۴ مورد (نقاط قوت ۶ مورد و نقاط ضعف ۸ مورد) را شامل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس ارزیابی میانگین جمع کل امتیازات موزون عوامل داخلی (نقاط قوت ۳/۷۶۱ و نقاط ضعف ۳/۹۲۷) می‌باشد. همچنین عوامل محیط خارجی مجموعاً ۱۴ مورد (فرصت‌ها ۷ مورد و تهدیدات ۷ مورد) را شامل می‌شود. که مجموع کل امتیازات موزون عوامل خارجی (فرصت‌ها ۳/۴۶۳ و تهدیدات ۳/۸۵۷) می‌باشد. در نهایت نتایج نشان می‌دهد که میانگین کل امتیازات تهدیدات و ضعف‌ها بیشتر از میانگین کل امتیازات فرصت‌ها و قوت‌ها باشد ($WT \leq SO$)، در نتیجه استراتژی کلان، از نوع استراتژی بازنگری خواهد بود.

واژه‌های کلیدی: پارک‌های شهری، فضای سبز شهر، پارک کوهسنگی شهر مشهد، مدل SWOT

مقدمه

شهر به عنوان بستر زندگی انسان نیازمند استانداردهایی است که بتواند پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی انسان باشد، تحولات شهرنشینی و مسائل ناشی از آن مانند تخریب محیط زیست و تاثیر انسان بر اقلیم‌های طبیعی باعث شد تا فعالیت‌هایی برای آگاه کردن انسان از مفاهیمی مانند کیفیت زندگی به منظور مطلوب‌تر نمودن محیط‌های مصنوعی شکل گیرد در این میان فضاهای سبز و پارک‌های شهری به شدت در بهبود کیفیت زندگی شهروندان تاثیر دارند. وجود اجزای طبیعی مانند پارک‌ها درختان و آب علاوه بر قابل زیست نمودن شهرها خدمات اجتماعی و فیزیولوژیکی را فراهم می‌کنند که در بهبود وضعیت ساکنان شهرها بسیار مهم می‌باشد (فلاح و کشاورز، ۱۳۹۲)

توسعه شهری در دهه‌های اخیر چنان بوده که منجر به ایجاد ناهماهنگی‌هایی در چگونگی استفاده از زمین شهری شده است. این مسئله دسترسی شهروندان به تسهیلات و خدمات عمومی شهر را مشکل ساخته و افزایش مسافت‌های درون شهری را باعث گردیده است. از بین خدمات و تسهیلات مختلف شهری فضای سبز و پارک‌های شهری نه تنها به دلیل اهمیت تفریحی آن‌ها بلکه به علت نقش مهمی که در حفظ و تعادل محیط زیست شهری و تعدیل هوا دارند و همچنین باعث کاهش تراکم و پرورش روحی و جسمی شهروندان مورد توجه بوده‌اند.

فضای سبز (پارک‌ها) بخشی از سیمای شهر را تشکیل می‌دهد (محمدی، ۱۳۸۱، ۱۶) و از مهم‌ترین سیستم‌های حیات بخش انسان به شمار می‌رود و از دیرباز تاکنون تکیه گاه استواری بر تداوم و ارتقاء سطح کیفی زیست او بوده و هنوز هم وفادارانه خدمات بی دریغ خود را به بشریت عرضه می‌کند ذکر این نکته ضروری است که اهمیت حیاتی فضای سبز در دنیای امروز نه به دلیل ارزش‌های اقتصادی بلکه به دلیل اهمیت زیست محیطی آن است و باید اعتراف نمود در هیچ برهه‌ای از تاریخ حضور آن تا این حد برای انسان سودمند و حیاتی نبوده و از طرف دیگر هیچ گاه موجودیت آن در سطحی این چنین گسترده مورد تهدید واقع نشده است.

از سوی دیگر ضرورت ایجاد کاربری‌های جدید شهری برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون شهری و اسکان جمعیت به تدریج باعث کاهش فضای سبز و باغ‌های شهری گردیده است و در نتیجه منجر به آلودگی محیط زیست شده است. شایان ذکر است با افزایش روند انحلال طبیعت، توجه انسان‌ها به منابع طبیعی نیز فزونی یافته، بهره‌وری از آن‌ها جایگزین احترام به طبیعت گردیده است. تصرف طبیعت تا آنجا گسترش یافت که حجم فضاهای ساخته شده در مقایسه با فضاهای آزاد در شهرهای این دوره افزایش چشمگیری داشته است. در اهمیت فضای سبز شهری می‌توان گفت امروزه اقلیم شهر تحت تأثیر فرایندهای تراکم متمرکز فعالیت‌ها در شهرها آنچنان دگرگون شده است که در مطالعات ناحیه‌ای شهرها به صورت مشخص و جدا از اقلیم ناحیه‌ای بررسی می‌شود. آثاری که از طریق کاهش فضای سبز شهری بر اکولوژی شهری به ویژه در زمینه‌های اقلیم، هوا، خاک، آب‌های زیر زمینی و جامعه حیوانی گذاشته می‌شود آنچنان شدید است که عناصر سازنده آن را در محیط شهری به کل دگرگون می‌کند (سعیدنیا، ۱۳۷۹، ۳۳).

کارشناسان فضای سبز طرح جامع برای ایجاد فضای سبز شهری را از ملزومات هر شهر عنوان می‌کنند و می‌گویند همه شهرها به ویژه شهرهای نوساز و یا در حال گسترش باید به این مسئله توجه جدی داشته باشند. زیرا همین روند ساخت و ساز بی رویه و بدون توجه به لزوم فضای سبز که بساز بفروش‌ها و سودجویان در پیش گرفته‌اند شهرها را به تدریج به شکل خوابگاه‌های عمومی در خواهد آورد. این در حالی است که امروزه در شهرهای مدرن جهان قبل از ایجاد هر شهر یک طرح جامع با در نظر گرفتن سطح خیابان‌ها، پیاده‌روها، فضای سبز، منازل مسکونی و مرکز شهرها، تدوین می‌شود تا شهری پویا و زنده داشته باشند (خوش‌نمک، ۱۳۸۱، ۱۰۹). مکان‌یابی نادرست فضاهای سبز شهری در نهایت منجر به ایجاد ناهنجاری‌هایی از جمله استفاده کم کاربران از فضاهای سبز ایجاد شده، ایجاد محدودیت در ارائه معماری مناسب، ایجاد محدودیت در انتخاب و چیدمان گیاهی مناسب، آشفتگی در سیمای شهر، مشکلات مربوط به آبیاری و اصلاح خاک، عدم تعاملات اجتماعی مناسب، مشکلات مدیریت و نگهداری، کاهش امنیت روانی و اجتماعی و غیره خواهد شد.

بی تردید فضای سبز و پارک‌های شهری را باید در زمره اساسی‌ترین عوامل پایداری حیات طبیعی و انسانی شهرنشینی امروز به شمار آورد (اسمعیلی، ۱۳۸۱: ۱۱). که اگر به صورت صحیحی برنامه‌ریزی شوند در سالم سازی جسم و روح تاثیرات مطلوبی خواهند داشت (شیری، ۱۳۸۵: ۳۲). پارک‌های شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین فضاهای عمومی - خدماتی شهر نقش زیادی در ارتقای شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی نواحی شهری دارند. این فضاها به موازات رشد و متراکم شدن نواحی شهری در جوامع مختلف مورد توجه قرار گرفته اند و راهبردهای گوناگونی برای مکان‌یابی و توزیع مناسب آنها در محیط‌های شهری ابداع و به کار گرفته شده است (قربانی و تیموری، ۱۳۸۸: ۵۴).

پارک و فضای سبز یک نماد بسیار مهم برای فعالیت‌های تفریحی انسان است و اگر تفریح به عنوان یک نیاز مهم به شمار آید به اهمیت نقش پارک‌ها برای تسهیلات تفریحی پی می‌بریم. نقش مهم دیگر پارک‌ها، بعد اجتماعی و رفاهی و زیباشناسی است. ایجاد تنوع و کاهش یکنواختی حجم‌های مصنوعی، ایجاد محیطی با مناظر زیبا، از کاربردهای مهم گیاهان برای تعدیل موارد فوق است.

در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل و ارزیابی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد می‌باشد.

اهداف تحقیق

در این پژوهش اهمیت فضای سبز به عنوان یک شاخص با اهمیت در زندگی شهری مورد تاکید قرار گرفته است که با توجه به نکات گفته شده تلاش خواهد شد اهداف زیر محقق گردد:

- شناسایی دقیق نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پارک‌های شهری با تاکید بر پارک کوهسنگی در سطح شهر مشهد
- دستیابی به راهبردها و برنامه‌های اجرایی در جهت ایجاد توسعه پایدار در بخش فضای سبز
- شناخت مشکلات، محدودیت‌ها و موانع موجود در سطح فضای سبز شهر مشهد
- ارائه راهکارهای مناسب جهت استفاده از تمام توان‌های بومی و محیطی برای افزایش کیفیت فضای سبز منطقه

پیشینه تحقیق

امانی (۱۳۷۵)، به بررسی فضای و طبقه بندی فضای سبز پرداخته است، که طبق این طبقه بندی فضای سبز در ۳ دسته پارک های جنگلی، پارک های شهری و فضای سبز محله ای تقسیم می شود.

خلیل نژاد (۱۳۸۲)، به بررسی نگرشی بر بهسازی باغ های ایرانی پرداخته است. نویسنده این مقاله لازمه بقاء و ماندگاری فرهنگ بومی، محلی، ملی را محتوا بخشیدن به سنت ها در تعامل با شرایط نوین جهانی جهت پاسخگویی به تقاضاهای متنوع می داند و همچنین بیان می کند باغ های ایرانی برای معنی داری و مطلوبیت بصری شهرها و روستاهای ایران بسیار مفید هستند.

حاتمی نژاد و عمران زاده (۱۳۸۹)، در مقاله خود به بررسی الگوی توزیع مکانی فضاهای سبز شهری در کلان شهر مشهد و نیاز شهروندان به فضای سبز پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرانه فضای سبز شهر مشهد با توجه به استانداردهای ملی و بین المللی ارائه شده، در سطح بسیار پایینی قرار دارد و علاوه بر آن، هیچ تناسبی بین میزان جمعیت مناطق شهرداری شهر مشهد یعنی نیاز شهروندان با مساحت منطقه و فضای سبز وجود ندارد.

مک کوناچی و همکاران (۲۰۱۰) در مقاله خود نابرابری‌های عمومی در برخورداری از فضای سبز شهری در شهرهای کوچک آفریقا را به کمک نرم افزار GIS و عکسهای هوایی مورد بررسی قرار داده و مشخص شده است که توزیع فضای سبز شهری اغلب متأثر از ویژگیهایی مانند نسبت فضای تجاری؛ سود ساکنان و عامل قومیت است.

مبانی نظری

فضای سبز

واژه فضای سبز، کمتر از نیم قرن است که در فرهنگ ادبیات شهرسازی جهان مکان خاصی یافته است. عبارت فضای سبز، معانی و مفاهیم متعدد و وسیعی را در بر می‌گیرد که در اینجا اندکی از آن را در ذیل می‌آوریم. فضای سبز شامل آن بخش از مناطقی می‌شود که دارای گیاهان یا هرگونه سبزیگی اعم از درختان، درختچه‌ها، و چمن‌ها را در برداشته باشد. البته فضای سبز وقتی در کالبد شهری قرار می‌گیرد، به بخشی از سلسله مراتب شهری گرایش پیدا می‌کند و به مقیاس‌های متفاوتی در سطح شهر تقسیم می‌شود. به طوری که همین تفاوت‌های سلسله مراتبی در بین سرزمین‌های گوناگون و در فرهنگ‌های مختلف ابعاد متغیری از هنجارها و استانداردها را به دست می‌دهد (رستم خانی، لقائی، ۱۳۸۳).

لغت و مفهوم مهم و شاید مهمترین مفهوم زبان فارسی در مورد فضای سبز همان کلمه پردیس است که ریشه بسیاری از لغات در سایر زبان‌های زنده دنیاست. این مفهوم می‌توانست همانگونه توسعه یافته و به تعبیر نو و تازه‌تری متصل گردد. ولی ملاحظه می‌شود که مفهومی چون (پارک) احتمالاً از دوره قاجاریه و به بعد به راحتی و سرعت جای این کلمه و ده‌ها کلمه دیگر در این مورد را می‌گیرد. پردیس که با باغ و فضای سبز ساخته شده مترادف است، ضمن آنکه مجموعه‌ای از آب و گیاه را تداعی می‌نماید، همانند بهشت است (براتی، ۱۳۸۲، ۱۱).

بدیهی است که به این نکته اشاره که در شرایط امروزی می‌بینیم که فضاهای سبز طراحی شده با هر اندازه، شکل، عملکرد و... به نام (پارک) خوانده می‌شود. فضای سبز بر خلاف تصورات اولیه تنها منطقه دارای درخت، گل و گیاه نیست بلکه نمایی از تفکرات فرهنگی و اجتماعی انسان‌ها است که به فهم تازه‌ای از طبیعت دست یافته و در حراست از آن کوشش نمایند. مکان ظهور فضای سبز تمام زندگی انسان‌ها را در بر می‌گیرد. بدین ترتیب تنها پارک‌ها، باغ‌ها، حاشیه شهرها، خیابان‌ها و... را نمی‌توان فضای سبز نامید بلکه کلیه اماکن فرهنگی مثل کتابخانه‌ها، مدارس، اماکن مذهبی، اماکن ورزش و... را در بر می‌گیرد (رضوی، ۱۳۸۵، ۶۲).

انواع پارک‌ها و سلسله مراتب پارک‌های شهری

پارک‌های شهری از نظر هدف، اندازه، ویژگی‌های محل و... به انواع مختلفی تقسیم می‌گردند. با توجه به این معیارها می‌توان گفت که پارک‌های شهری به تبع سلسله مراتب کالبدی شهر به سطوح واحد همسایه، محله، ناحیه و منطقه و شهر تقسیم می‌گردند.

جدول (۱): سلسله مراتب پارک‌های شهری

مقیاس	واحد مسکونی	واحد همسایه	محله	ناحیه	منطقه	نوع پارک
واحد مسکونی	-----	-----	-----	-----	باغچه داخل و حیاط منازل
واحد همسایگی	۴۰۰-۳۰۰	-----	-----	-----	-----	پارک واحد همسایه
محله	۹۰۰-۶۰۰	۴-۲	-----	-----	-----	پارک محله
ناحیه	۲۵۰۰-۳۵۰۰	۹-۸	۴	-----	-----	پارک ناحیه
منطقه	۱۳۵۰۰-۱۰۰۰۰	۳۴-۳۳	۱۶-۸	۴-۵	-----	پارک منطقه
شهر	نسبت به	وسعت شهر،	تعداد منطقه متفاوت است و در	هر منطقه تقسیمات فوق را	خواهیم داشت.	پارک شهر

منبع: (مجنونیان ۱۳۸۴، ۷۲-۷۳).

پارک در مقیاس واحد همسایگی

عبارتست از پارکی که در یک واحد همسایگی قرار گرفته و دارای مساحتی کمتر از نیم هکتار باشد طبق استاندارد برای کودک ۹ ساله از دورترین نقطه واحد همسایگی تا پارک با پای پیاده مقدور باشد و کودک در طی مسیر از خیابان سریع شریانی و بزرگراه عبور نکند.

پارک در مقیاس محله

پارکی که مساحت آن حدود دو برابر مساحت پارک واحد همسایگی بوده و ارتباط پیاده برای کودک ۹ ساله از دورترین نقطه محله تا پارک به حدود دو برابر واحد همسایگی برسد و در مسیر طی شده می‌تواند از خیابان کندرو و شبکه دسترسی محلی عبور کند.

پارک در مقیاس ناحیه

این پارک در یک ناحیه مسکونی قرار دارد و مساحت آن دو تا چهار برابر پارک محله می‌باشد. ارتباط پیاده برای ساکنین از دورترین نقطه ناحیه به ضریبی از دقیقه می‌رسد و در مسیر طی شده می‌تواند از دسترسی‌های مختلفی عبور کند.

پارک در مقیاس منطقه

پارکی که در یک منطقه از شهر واقع شده و مساحت آن حداقل ۸ هکتار دو برابر اندازه پارک در مقیاس ناحیه در نظر گرفته می‌شود و طبق استاندارد و مراجعہ کننده می‌تواند از دورترین نقطه منطقه با وسیله نقلیه در مدت زمانی کمتر از یک چهارم ساعت یا بیشتر خود را به پارک منطقه برساند. (مجنونیان، ۱۳۸۴، ۷۳-۷۲)

پارک شهری در مقیاس شهر

این پارک‌ها در مقیاس فرمانطقه‌ای عمل می‌نمایند و مساحت شان متغییر است و دارای تجهیزات و امکانات بیشتری می‌باشند. مراجعہ کننده می‌تواند خود را از دورترین نقطه شهر با هر نوع وسیله نقلیه به پارک برساند.

جدول (۲): استاندارد پارک‌ها در مقیاس مختلف

مراجع، مقیاس	*	**	***	****
واحد همسایه	۷/۵	۵٪	۱-۵٪	۵-۳٪
محله‌ای	۵۰	۱	۳-۵٪	۱-۲
ناحیه‌ای	۱۰۰	۵	۳-۵	۳-۵
منطقه‌ای	-----	کوچکتر از ۵	۵-۱۰	کوچکتر از ۵
شهری	متغییر	-----	متغییر	-----

منبع: شاه مرادی، ۱۳۹۱

جدول (۳): مشخصات و استانداردهای پیشنهادی برای انواع فضاهای باز و تفریحی در سطح شهر

نوع پارک	جمعیت تحت پوشش	محوطه تحت پوشش (متر)	اندازه واحد در هکتار	سرانه به هزار نفر	محدودیت‌ها و همجواری‌ها
زمین بازی (زیرمحله)	۱۰۰-۵۰۰	قسمتی از محله	۲-۳٪	-----	در مرکز قسمتی از محله یا وسط مجتمع آپارتمانی بوده و در جوار خیابان نمودار (۱-۳) فرایند تحلیل فضای سبز شهری منطقه مورد مطالعه فرعی نباشد.
پارک (زیر محله)	۵۰۰-۲۰۰۰	قسمتی از محله	۱۵-۵٪	۷۵٪	در مرکز قسمتی از محله یا وسط مجتمع آپارتمانی بوده و در جوار خیابان یا فرعی نباشد.
پارک محله	۱۰۰۰۰-۲۰۰۰	محله	۲-۵٪	۲-۲/۲۵	در نزدیکی مدارس ابتدایی و راهنمایی بوده و از خیابان اصلی دور باشد
زمین ورزشی محله	۵۰۰۰	۱۶۰۰-۸۰۰	۲	۴	در نزدیکی مدارس ابتدایی و راهنمایی بوده و از خیابان اصلی دور باشد
پارک ناحیه‌ای	۲۰۰۰۰-	۱۰۰۰-۳۰۰۰	۵-۲/۵	۲/۵	در نزدیکی دبیرستان و مراکز فرهنگی ناحیه باشد.

				۱۰۰۰۰	
زمین ورزشی ناحیه ای	۵	>۱۰	۴۰۰۰-۵۰۰۰	-۵۰۰۰۰ ۲۰۰۰۰	باید در نزدیکی خیابان‌های اصلی باشد.
پارک شهرهای بزرگ	۲/۵-۵	۱۰۰-۵	درفاصله ۳۰ دقیقه رانندگی	۲۰۰۰۰۰	از مناطق پر ازدحام دور باشد یا باطراحی خاص از آغاز ترافیک به دور باشد.
پارک منطقه- ای	۱۰-۵	>۱۰۰	در فاصله ۱ ساعت رانندگی	>۲۰۰۰۰	در فاصله مناسبی از محدوده بزرگراه‌ها و جاده‌های اصلی واقع شود و ترافیک جاده را مختل نکند.

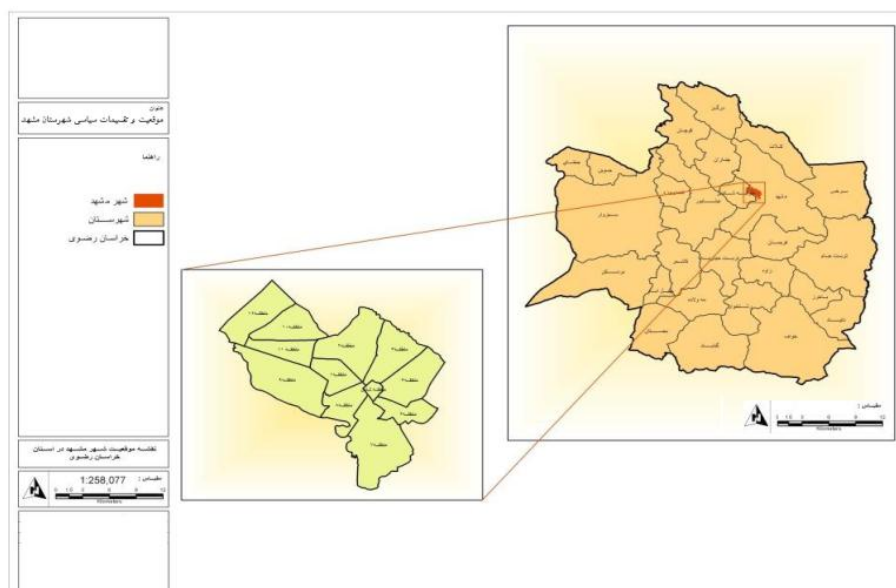
منبع: شاه مرادی، ۱۳۹۱

شعاع عملکرد:

شعاع عملکرد پارک واحد همسایگی (زیر محله): ۴۰۰-۸۰۰ متر
شعاع عملکرد پارک محله ای: ۸۰۰-۱۶۰۰ متر
شعاع عملکرد پارک ناحیه ای: ۱۰۰۰-۲۰۰۰ متر
شعاع عملکرد پارک شهری - بیشتر از ۲۰۰۰ متر.

معرفی محدوده مورد مطالعه

مشهد مقدس مرکز شهرستانی به همین نام در استان پهناور خراسان رضوی به لحاظ موقعیت در ۵۹ دقیقه و ۳ درجه تا ۶۰ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۴۲ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته و از شمال به شهرستان کلات، از شمال غربی به درگز، از غرب به چناران و نیشابور و از شرق به سرخس و تربت جام محدود می گردد (استاندارداری استان خراسان رضوی). بر اساس سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، جمعیت این شهرستان بالغ بر ۶۰۶۹۹۴۱ نفر بوده که از این تعداد، ۲۷۷۲۲۸۷ نفر در شهر مشهد ساکن بوده‌اند. (سازمان آمار کشور، ۱۳۹۰)

شکل (۱): موقعیت و تقسیمات شهر مشهد، منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵

روش تحقیق

در این تحقیق با استفاده از روش های توصیفی-تحلیلی به جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه کتاب‌ها، مقالات، مجلات مختلف و مرتبط با فضای سبز شهری پرداخته شد، سپس با استفاده از مشاهدات میدانی از منطقه و استفاده از مدل SOWT به تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق پرداخته شد. برای رسیدن به این منظور، ابتدا با توجه به بررسی های صورت گرفته روی محیط داخلی (نقاط قوت و ضعف) و محیط خارجی (فرصت ها و تهدیدها) منطقه مطالعه گردید و سپس فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها مورد شناسایی قرار گرفت. سپس تحلیل اطلاعات با استفاده از ماتریس عوامل درونی و ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی انجام گرفت. ماتریس های یاد شده بر اساس نظر ۲۰ نفر از کارشناسان وزن دهی به هر کدام از گویه ها مشخص گردید، در نهایت جهت برطرف کردن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت-های موجود در ارتباط با تحول پارک کوهسنگی مشهد، استراتژی ها و راهبردهای مناسب ارائه گردید.

یافته های تحقیق

مرحله اول: ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

- ۱- پس از بررسی عوامل داخلی، مهم ترین عوامل فهرست می شوند. این ماتریس شامل مراحل زیر است:
- ۲- اصلی ترین نقاط قوت و ضعف فهرست می شود. به این عوامل از صفر (اهمیت ندارد) تا یک (بسیار مهم) ضریب داده می شود، طوریکه مجموع این ضرایب برابر یک می شود.
- ۳- تعیین وضع موجود هر عامل با امتیازبندی بین ۱ تا ۵ براساس معیار زیر:
بسیار خوب - ۵ بالاتر از متوسط - ۴ متوسط - ۳ پایین تر از متوسط - ۲ ضعیف - ۱
- ۴- محاسبه امتیاز وزن دار از طریق ضرب امتیاز هر ردیف از عوامل در وزن نرمالیزه و درج آن در ستون جدید.
- ۵- محاسبه جمع امتیازات وزن دار که حداقل آن ۱ و حداکثر آن ۳ خواهد بود. اگر نمره نهایی ماتریس کمتر از ۳ باشد، یعنی منطقه مورد نظر از نظر عوامل داخلی روی هم رفته دچار ضعف می باشد و اگر نمره نهایی IFE بیشتر از ۳ باشد یعنی مکان مورد مطالعه از نظر عوامل درونی مجموعاً دارای قوت است مراحل انجام شده در ماتریس EFE همانند مراحل انجام شده در ماتریس IFE است، فقط در این ماتریس به جای نقاط ضعف و قوت (عوامل درونی) عوامل بیرونی یعنی تهدیدها و فرصت های ناشی از ظرفیت ها و توانمندی های پارک کوهسنگی شهر مشهد لیست می شود.

جدول (۱): ماتریس ارزیابی عوامل موثر در محیط داخلی

ردیف	عوامل موثر محیط داخلی (نقاط قوت):	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	ضریب نهایی
S1	مکان های تفریحی مناسب جهت جذب افراد در پارک کوهسنگی	۷۶	۰/۲۳۸	۴	۰/۹۵۲
S2	داشتن مراکز خرید برای افراد	۸۸	۰/۲۷۶	۴	۱/۱۰۴
S3	وجود رستوران، هتل، و مکان هایی جهت استراحت	۶۵	۰/۲۰۴	۳	۰/۶۱۲
S4	وجود مزار شهدا در جهت جذب افراد	۴۵	۰/۱۴۱	۲	۰/۲۸۲
S5	وجود مبلمان راحتی و مناسب جهت راحتی افراد	۴۴	۰/۱۳۸	۳	۰/۴۱۴
S6	روشنایی مناسب جهت امنیت پارک کوهسنگی	۴۴	۰/۱۳۸	۳	۰/۴۱۴
	جمع کل امتیازات عوامل محیط داخلی (نقاط قوت)	۳۶۲			۳/۷۶۱

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

ادامه جدول (۱)

رتبه	ضریب ثانویه	ضریب اولیه	عوامل موثر بر محیط داخلی (نقاط ضعف):	ردیف
۱	۰/۱۳۵	۴۵	عدم وجود شهرسازی برای کودکان	W1
۲	۰/۱۳۵	۴۵	عدم انسجام سنگ فرش‌های پارک کوهسنگی	W2
۱	۰/۱۹۵	۶۵	نبود نیروی انسانی کافی جهت پاسخگویی به مسافران	W3
۲	۰/۱۳۲	۴۴	نبود مکان استراحتی برای مسافرین خارج از شهر در پارک	W4
۱	۰/۹۹۳	۳۳	وجود درختان بلند در کاهش امنیت پارک کوهسنگی	W5
۱	۰/۹۰۳	۳۰	نامنسجمی چمن مناسب در پارک	W6
۱	۰/۹۰۳	۳۰	برداشتن استخر داخل کوهسنگی	W7
۳	۰/۱۲۰	۴۰	عدم زیباسازی فضای سبز کوهسنگی	W8
		۳۳۲	جمع کل امتیازات عوامل محیط داخلی (نقاط ضعف)	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

مرحله دوم: ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

پس از بررسی عوامل خارجی، مهم‌ترین عوامل شناخته شده فهرست می‌شوند. این ماتریس شامل مراحل ذیل می‌باشد: ابتدا مهم‌ترین عواملی که موجب فرصت و موقعیت می‌شوند و سپس عواملی که تهدید محسوب می‌شوند فهرست می‌شوند. به این عوامل از صفر (اهمیت ندارد) تا یک (بسیار مهم) ضریب داده می‌شود، طوریکه مجموع این ضرایب برابر یک می‌شود. به هر یک از عوامل نمره ۱ تا ۴ داده می‌شود. نمره ۱ نشان دهنده ضعف اساسی، نمره ۲ ضعف کم، نمره ۳ نشان دهنده قوت و نمره ۴ نشان دهنده قوت بسیار بالای عامل مورد بحث می‌باشد. برای تعیین نمره نهایی ضریب هر عامل در نمره آن ضرب می‌شود.

مجموع نمره‌های نهایی محاسبه می‌شود تا نمره نهایی عوامل داخلی مشخص شود. در ماتریس ارزیابی عوامل داخلی اگر نمره نهایی از ۲/۵ (میانگین ۱ و ۴) بیشتر باشد، به ترتیب نقاط قوت از ضعف بیشتر است و اگر جمع نمره‌های نهایی از ۲/۵ کمتر باشد، نقاط قوت از نقاط ضعف کمتر است.

جدول (۲): ماتریس ارزیابی عوامل موثر در محیط خارجی (فرصت‌ها و تهدیدات)

رتبه	ضریب ثانویه	ضریب اولیه	عوامل موثر محیط خارجی (فرصت‌ها)	ردیف
۲	۰/۲۰۱	۷۵	اشتغال زایی و ایجاد درآمد ارزی در پارک	O1
۲	۰/۲۱۴	۸۰	ایجاد مکانی جهت ورزشکاران	O2
۳	۰/۱۶۰	۶۰	وجود تاسیسات تجاری گسترده در کوهسنگی	O3
۴	۰/۱۱۷	۴۴	توسعه منطقه به عنوان یکی از راهبردهای توسعه گردشگری	O4
۴	۰/۱۱۷	۴۴	ادغام مراکز تجاری، فرهنگی، و اجتماعی در کوهسنگی	O5
۴	۰/۱۱۷	۴۴	گسترش مکان‌های تفریحی گسترده در پارک	O6
۴	۰/۱۸۷	۷۰	محیطی بکر برای سرمایه گذاری	O7
		۳۷۳	جمع کل امتیازات عوامل محیط خارجی (فرصت‌ها)	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

ادامه جدول (۲)

ردیف	عوامل موثر محیط خارجی (تهدیدات)	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	ضریب نهایی
T1	پراکنش نامناسب درختان در کاهش امنیت منطقه	۴۰	۰/۱۲۱	۲	۰/۲۴۲
T2	کاهش امنیت پارک به علت وجود مکان‌هایی برای معتادین	۳۳	۰/۱۰۰	۱	۰/۱۰۰
T3	عدم استفاده از مشارکت‌های مردمی در جهت زیباسازی پارک	۳۰	۰/۹۱۴	۲	۱/۸۲۸
T4	اغتشاش و بی نظمی در پارک با وجود متخلفین	۶۵	۰/۱۹۸	۳	۰/۵۹۴
T5	کاهش سایه با وجود درختان کم پهن	۷۶	۰/۲۳۱	۲	۰/۴۶۲
T6	تراکم بیش از حد جمعیتی و شلوغ شدن این منطقه	۴۴	۰/۱۳۴	۲	۰/۲۶۸
T7	کاهش انرژی با وجود گونه نامناسب چمن	۴۰	۰/۱۲۱	۳	۰/۳۶۳
	جمع کل امتیازات عوامل محیط خارجی (تهدیدات)	۳۲۸			۳/۸۵۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

نتایج تحلیل

الف- نتایج تحلیل SWOT نشان می‌دهد که عوامل محیط داخلی موثر بررسی و تحلیل ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد مجموعاً ۱۴ مورد (نقاط قوت ۶ مورد و نقاط ضعف ۸ مورد) را شامل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل محیط داخلی مشخص شد که میانگین جمع کل امتیازات موزون عوامل داخلی (نقاط قوت ۳/۷۶۱ و نقاط ضعف ۳/۹۲۷)

ب- همچنین نتایج تحلیل نشان می‌دهد که عوامل محیط خارجی بررسی و تحلیل ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد مجموعاً ۱۴ مورد (فرصت‌ها ۷ مورد و تهدیدات ۷ مورد) را شامل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل محیط خارجی مشخص شد که میانگین جمع کل امتیازات موزون عوامل خارجی (فرصت‌ها ۳/۴۶۳ و تهدیدات ۳/۸۵۷).

ج- در راستای ارائه استراتژی‌های کلان بر اساس قاعده‌ی معمول چنانچه میانگین کل امتیازات تهدیدات و ضعف‌ها بیشتر از میانگین کل امتیازات فرصت‌ها و قوت‌ها باشد ($WT \leq SO$)، استراتژی کلان، از نوع استراتژی بازنگری خواهد بود. بر این اساس نظر به این که میانگین کل امتیازات فرصت‌ها و قوت‌ها بر اساس تحلیل SWOT در این تحقیق کمتر از میانگین کل امتیازات تهدیدها و ضعف‌ها می‌باشد.

پیشنهادهای

مباحث مربوط به پیشنهادهای شامل الف)- استراتژی‌های پیشنهادی و ب)- ارائه چارچوب پیشنهادی می‌شود که به آن می‌پردازیم:

الف- استراتژی‌های پیشنهادی:

۱- استراتژی‌های رقابتی/تهاجمی (SO): استراتژی‌های رقابتی/تهاجمی با بهره‌گیری از قوت‌ها حداکثر استفاده را از فرصت‌ها می‌کند.

۲- استراتژی‌های تنوع (ST): این نوع استراتژی‌ها بر بهره‌گیری از قوت‌های درونی برای مقابله و رفع تهدیدات خارجی تاکید دارد.

۳- استراتژی‌های بازنگری (WO): این نوع از استراتژی‌ها، استراتژی‌هایی هستند که با غلبه بر ضعف‌های درونی بهترین استفاده را از فرصت‌های بیرونی می‌نماید.

۴- استراتژی‌های تدافعی (WT): این استراتژی‌ها بر مقابله با بحران‌های درونی و بیرونی تاکید دارند.

(ب) - ارائه چارچوب پیشنهادی:

در راستای ارائه چارچوب پیشنهادی بررسی و تحلیل ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد، اطلاعات پایه، شناسایی و تبیین موارد زیر ضروری می‌نماید:

جدول (۳): راهبرد های چهارگانه SWOT

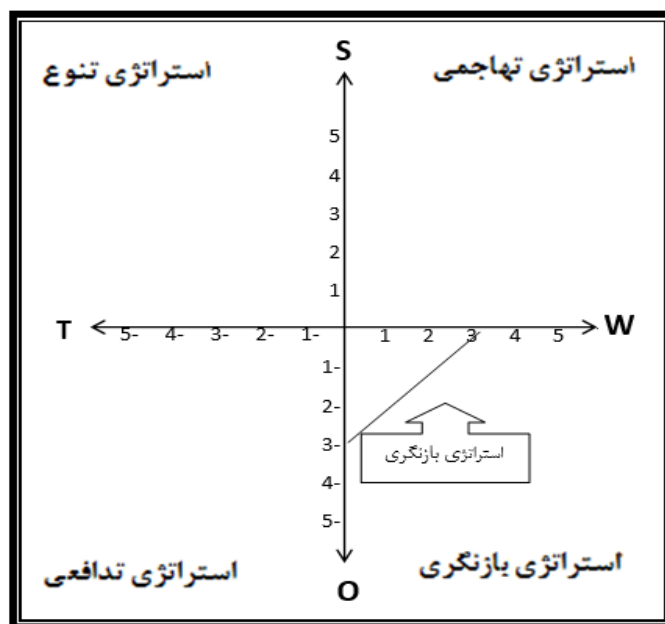
محیط داخلی		محیط خارجی
نقاط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	
استراتژیهای بازنگری (WO) (حداقل - حداکثر)	استراتژی تهاجمی (SO) (حداکثر - حداکثر)	فرصتها (O)
استراتژیهای تدافعی (WT) (حداقل - حداقل)	استراتژیهای تنوع (ST) (حداکثر - حداقل)	تهدیدها (t)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

جدول (۴): استراتژی‌های تدوین شده در ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد

تحلیل SWOT	خارجی	داخلی
<p>فرصت‌ها (O):</p> <p>اشتغال زایی و ایجاد درآمد ارزی در پارک ایجاد مکانی جهت ورزشکاران وجود تاسیسات تجاری گسترده در کوهسنگی توسعه منطقه به عنوان یکی از راهبردهای توسعه گردشگری ادغام مراکز تجاری، فرهنگی، و اجتماعی در کوهسنگی گسترش مکان‌های تفریحی گسترده در پارک محیطی بکر برای سرمایه گذاری</p>	<p>تهدیدها (T):</p> <p>پراکنش نامناسب درختان در کاهش امنیت منطقه کاهش امنیت پارک به علت ایجاد مکان‌هایی برای معتادین عدم استفاده از مشارکت‌های مردمی در جهت زیباسازی پارک افتشاش و بی نظمی در پارک با وجود متخلین کاهش سلبه با وجود درختان کم پهن تراکم بیش از حد جمعیتی و شلوغ شدن این منطقه کاهش انرژی با وجود گونه نامناسب چمن</p>	<p>قوت‌ها (S):</p> <p>مکان‌های تفریحی مناسب جهت جذب افراد در پارک کوهسنگی داشتن مراکز خرید برای افراد وجود رستوران، هتل، و مکان‌هایی جهت استراحت وجود مزار شهدا در جهت جذب افراد وجود مبلمان راحتی و مناسب جهت راحتی افراد روشنایی مناسب جهت امنیت پارک کوهسنگی</p>
<p>راهبردهای تنوع (ST):</p> <ul style="list-style-type: none"> استفاده از مشارکت‌های مردمی در جهت زیباسازی و استفاده از نظرخواهی مردم در جهت امنیت منطقه استفاده از درختان کوتاه در جهت امنیت منطقه و ایجاد مکانی مناسب برای جوانان و کودکان 	<p>راهبردهای رقابتی/تهاجمی (SO):</p> <ul style="list-style-type: none"> برنامه ریزی در سطح ملی و بین المللی در پارک کوهسنگی در جهت ایجاد اشتغال زایی و ایجاد درآمد ارزی برای کشور برنامه تبلیقاتی از پارک کوهسنگی در ایجاد جذب افراد در سرمایه گذاری در تاسیسات زیربنایی و روینایی زیباسازی پارک کوهسنگی از طریق مبلمان زیبا و مناسب توسعه منطقه از طریق ورزش‌های همگانی 	<p>ضعف‌ها (W):</p> <p>عدم وجود شهپازی برای کودکان عدم انسجام سنگ فرش‌های پارک کوهسنگی نبود نیروی انسانی کافی جهت پاسخگویی به مسافران نبود مکان استراحتی برای مسافران خارج از شهر در پارک وجود درختان بلند در کاهش امنیت پارک کوهسنگی نامشجعی چمن مناسب در پارک برداشتن استخر داخل کوهسنگی عدم زیباسازی فضای سبز کوهسنگی</p>
<p>راهبردهای تدافعی (WT):</p> <ul style="list-style-type: none"> استفاده از سنگ فرش‌های مشجم در زیباسازی پارک گسترش مراکز خدماتی، تجاری و فرهنگی در کاهش افتشاش و بی نظمی افراد استفاده از اینمای زیبا در جهت زیباسازی پارک 	<p>راهبردهای بازنگری (WO):</p> <ul style="list-style-type: none"> احداث مکان‌های اقامتی برای مسافران خارج از شهر در داخل پارک استفاده از گونه مناسب چمن در جهت زیبایی و افزایش انرژی در پارک استفاده از برنامه‌های تفریحی مناسب برای کودکان و جوانان و ایجاد اشتغال و افزایش درآمد در پارک 	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

شکل (۳): موقعیت نوع استراتژی در ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک‌های شهری، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری

فضای سبز شهری به عنوان بخش جاندار محیط شهری مکمل بخش بی‌جان شهر، یعنی ساختار کالبدی شهر، می‌باشد. امروزه جامعه‌شناسان، روانشناسان و پزشکان بر این باورند علاوه بر تامین بهداشت جو و محیط مکان‌های مسکونی، نقش مثبتی در سلامتی شهروندان، بر عهده دارند که از مهمترین آن می‌توان به تاثیرات آن بر زندگی شهروندان می‌باشد که روزانه ساعتی را برای گذراندن اوقات فراغت خود در این گونه فضاها می‌گذرانند. با توجه به مطالب بالا می‌توان به اهمیت و نقش مهم این فضاها در کیفیت زندگی شهر و سلامت روحی و روانی شهروندان پی برد. سلامت شهروندان و پایداری شهری و کمیت و کیفیت و بازدهی روانی اجتماعی و اکولوژیکی فضاهای سبز شهری یکی از آثار طراحی و برنامه ریزی مناسب شهری می‌باشد که باید تمام تلاش مسئولین و دست‌اندرکاران امور شهری برای برآورد آن باشد.

در حوزه محیط پاک پارک‌های شهری عنصر مهمی در ایجاد یک شهر پایدار می‌باشند. آنها فرصت‌هایی در زمینه‌های مختلف همچون ارتقای کیفی محیط امکان تفریحات فعال و غیرفعال و محیطی زیبا را فراهم می‌نمایند. فضاهای سبز از یک سو موجب بهبود وضعیت زیست محیطی شهرها می‌شود، و از سوی دیگر شرایط مناسبی را برای گذران اوقات فراغت شهروندان فراهم می‌سازد.

امروزه مفهوم شهرها بدون وجود فضای سبز موثر در اشکال گوناگون آن قابل مقایسه نیست. شهرها به عنوان کانون‌های تمرکز فعالیت و زندگی انسان‌ها برای اینکه بتوانند پایداری خود را تنظیم کنند چاره‌ای جز پذیرش ساختار و کارکردی متأثر از سیستم‌های طبیعی ندارند. در این میان فضاهای سبز شهری به عنوان جزء ضروری و لایف‌نک پیکره یگانه شهرها در متابولیسم آنها نقش اساسی را دارا می‌باشد که کمبود آنها می‌تواند اختلالات جدی در حیات شهرها به وجود آورد.

لذا هدف پژوهش حاضر تحلیل و ارزیابی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های پارک کوهسنگی شهر مشهد می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و بررسی‌های میدانی می‌باشد، که جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل SWOT استفاده شده است. نتایج تحلیل SWOT نشان می‌دهد که عوامل محیط داخلی مجموعاً ۱۴ مورد (نقاط قوت ۶ مورد و نقاط ضعف ۸ مورد) را شامل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس ارزیابی میانگین جمع کل امتیازات موزون عوامل داخلی (نقاط قوت ۳/۷۶۱ و نقاط ضعف ۳/۹۲۷) می‌باشد. همچنین عوامل محیط خارجی مجموعاً ۱۴ مورد (فرصت‌ها ۷ مورد و تهدیدات ۷ مورد) را شامل می‌شود. که کل امتیازات موزون عوامل خارجی (فرصت‌ها ۳/۴۶۳ و تهدیدات ۳/۸۵۷). در نهایت

نتایج نشان می‌دهد که میانگین کل امتیازات تهدیدات و ضعف‌ها بیشتر از میانگین کل امتیازات فرصت‌ها و قوت‌ها باشد ($WT \leq SO$)، در نتیجه استراتژی کلان، از نوع استراتژی بازنگری خواهد بود.

پیشنهادات

- برنامه تبلیغاتی از پارک کوهسنگی در ایجاد جذب افراد در سرمایه‌گذاری در تاسیسات زیربنایی و روبنایی
- استفاده از مشارکت‌های مردمی در جهت زیباسازی و استفاده از نظرخواهی مردم در جهت امنیت منطقه
- استفاده از برنامه‌های تفریحی مناسب برای کودکان و جوانان و ایجاد اشتغال و افزایش درآمد در پارک
- زیباسازی پارک کوهسنگی از طریق مبلمان زیبا و مناسب.

منابع

- اسمعیلی، اکبر، ۱۳۸۱، بررسی و تحلیل کاربری فضای سبز (پارک-های درون شهری) از دیدگاه برنامه-ریزی شهری، نمونه موردی مناطق ۱ و ۸ شهرداری تبریز، پایان-نامه کارشناسی ارشد رشته شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس، به راهنمایی علی عسگری، تهران.
- براتی، نریمان، ۱۳۸۲، نگاهی نو به مفهوم فرهنگی باغ و فضای سبز در زبان فارسی، فصلنامه محیط‌شناسی، شماره ۳۱، صص ۱-۱۲.
- حاتمی نژاد، حسین و عمران زاده، بهزاد، ۱۳۸۹، بررسی، ارزیابی و پیشنهاد سرانه فضای سبز شهری (نمونه موردی: کلانشهر مشهد)، فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال هشتم، شماره ۲۵.
- خلیل نژاد، م، ۱۳۸۲، نگرشی بر بهسازی باغ‌های ایرانی، مجله شهرداری ها، شماره ۴۲.
- خوش نمک، ز، ۱۳۸۱، گزارش اولین همایش علمی تخصصی فضای سبز، شهرهای گرم خشک، مجله شهرداری ها، سال چهارم، شماره ۳۸.
- رستم‌خانی، پیام، لقایی، حسن، ۱۳۸۳، اصول طراحی فضای سبز در محیط‌های مسکونی، چاپ اول، تهران، انتشارات مرکزی تحقیقات ساختمان و مسکن.
- رضوی، م، ۱۳۸۵، وندالیسم و توسعه پادار فضای شهری، فصلنامه فضای سبز کشور (سبزینه شرق)، سال پنجم، شماره هشتم (پیاپی سیزدهم)، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، صص ۵۹-۶۴.
- سعیدنیا، ا، ۱۳۷۹، فضای سبز شهری، انتشارات سازمان شهرداری ها.
- شاه‌مرادی، لقمان، ۱۳۹۱، طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای عمومی با توجه به اقلیم در شهر زابل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زابل.
- شیر، اسماعیل، الگوی بهینه مکان یابی فضاهای سبز شهری با استفاده از GIS، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان.
- فلاحت، محمدصادق، کشاورز، فاطمه، ۱۳۹۲، تأثیر پارک‌های شهری در بهبود کیفیت زندگی شهروندان و نقش آن در پایداری شهری، همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری، بوکان، شرکت سازه کویر
- قربانی، رسول و تیموری، راضیه، ۱۳۸۸، تحلیلی بر نقش پارک‌های شهری در ارتقاء کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Seeking-Escaping نمونه موردی: پارک‌های شهر تبریز، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲.
- مجنونیان، ه، ۱۳۷۴، مباحثی پیرامون پارک‌ها، فضای سبز و تفرجگاه‌ها. حوزه معاونت خدمات شهری، سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران

- محمدی، جواد، ۱۳۸۱، کاربرد سمانه اطلاعات جغرافیایی در مکان یابی فضای سبز شهری (مطالعه موردی: منطقه دو تبریز)، مجله شهرداری ها، سال چهارم، شماره ۴۴.
- Mc Connache M & shackleton, 2010, public green space inequality in small towns in south Africa. *Habitat international*, Vol34.